

גדולים דברי הראשונים אף בשתיקתם...

דעת הסמ"ג בהבנת הלכה קשה ברמב"ם הלכות ערכין

השוואת לשון הרמב"ם והסמ"ג
פרט בדין הקדשת בהמה לשיטת הרמב"ם
משמעות השמטת הסמ"ג

השוואת לשון הרמב"ם והסמ"ג*

אחד הדברים המופלאים בלימוד הסמ"ג הוא לנסות ולרדת לעומק כוונתו בשעה שהוא מעתיק כדרכו כמה הלכות של הרמב"ם כסדר מילה במילה, אך משמיט לפתע הלכה שלמה או חלק ממנה, משפט שלם או אף מילים בודדות. לעיתים מדובר על קיצור דברים שאין לו משמעות הלכתית, אך במקרים רבים מאוד להשמטה יש משמעות גדולה.

כאן אציג לפני הקוראים דוגמא מיוחדת, בה משמיט הסמ"ג משפט מדברי הרמב"ם, בדיוק משפט שנחלקו מפרשי הרמב"ם בהבנתו. האם נוכל להסיק מהשמטת הסמ"ג כיצד הוא הבין את כוונת הרמב"ם באותו משפט?

פרט בדין הקדשת בהמה לשיטת הרמב"ם

בדין 'העמדה והערכה' בשעה שפודים מן ההקדש כותב הרמב"ם (ערכין ה, יב):¹

* [ב'מכון שלמה אומן' שעל ידי ישיבת שעלבים ממשיכה קבוצת חוקרים בהכנת מהדורה חדשה ומתוקנת של ספר הסמ"ג השלם. שני כרכים של חלק הלאוין עם השוואות מכתבי יד ופירושים מתוקנים על פי כתבי יד והערות והפניות וכו' יצאו כבר לאור, כרך ראשון של העשין יצא לאור בעז"ה בחודשים הקרובים, ונמשכת ההדרת הכרך השני של חלק העשין ושאר חלקי הסמ"ג. תוך כדי בירור דברי הסמ"ג הגיע הרב מרצבך, אחד ממהדירי הספר, להבנה מסוימת בכוונת השמטה שהשמיט הסמ"ג מנוסח הרמב"ם שהעתיק, שלא רק על עצמה באה ללמוד - אלא על כלל דרכו של רבי משה מקוצי מחבר הסמ"ג בהכנת ספרו ובהענקת מקורותיו. זו דוגמא למקרים רבים בהם במהדורתנו מצוין ביאור מסוים במילים ספורות, כאשר מאחוריהם מסתתר בירור הלכתי ועיוני נרחב ומקיף. ועיין עוד במבואות לשני הכרכים הראשונים של הסמ"ג השלם חלק הלאוין, שיצאו לאור ע"י מכון שלמה אומן במסגרת מפעלי מכון ירושלים. הערת העורך.]

1 א. הנוסח ע"פ רמב"ם פרנקל (בדפוסים הרגילים הבדלים קלים שלא נוגעים לעניין). ב. לא העתקתי את המשך ההלכה וכן את השגת הראב"ד כדי לא להכביד על הקורא.

כל המקדיש בהמה בחייה, בין טמאה בין טהורה, **בין קדשי בדק הבית** בין קדשי מזבח שנפל בהן מום או **תמימה הראויה ליקרב כמו שיתבאר**, הרי זו צריכה העמדה בבית דין...

הסמ"ג (עשה קכט) מעתיק את דברי הרמב"ם, אך משמיט את המשפטים המודגשים. את השמטת התיבות 'בין קדשי בדק הבית' אפשר לייחס לרצון לקצר את הדברים ונראה שאין לקיצור משמעות הלכתית, אך השמטת המשפט 'או תמימה הראויה ליקרב כמו שיתבאר' אומרת דורשני.

כדי לרדת לעומק כוונת הסמ"ג צריך ראשית להבין למה כיוון הרמב"ם במשפט סתום זה, המתייחס לפדיון של 'תמימה הראויה ליקרב'. המפתח להבנת דברי הרמב"ם הוא שתי המילים בסוף המשפט 'כמו שיתבאר', הרומזים להמשך ההלכות ברמב"ם. ראשית יש לציין שברבים מכתבי היד של הרמב"ם² הנוסח הוא 'כמו שנתבאר', בלשון עבר, דהיינו שהדבר התבאר באחת ההלכות הקודמות. מפרשי הרמב"ם דנו במשמעות המשפט, ומתוך דבריהם עולות שלוש אפשרויות בפירוש כוונת הרמב"ם³:

א. 'כמו שנתבאר' לעיל בפרק זה ברמב"ם. בפרק ה' הל' ה כתב:

המקדיש בהמה טהורה תמימה לבדק הבית, אע"פ שעבר על עשה - מה שעשה עשוי וחלה קדושה עליה ונפדית כשהיא תמימה, ומעריך אותה הכהן בדמיה והדמים יפלו לבדק הבית, ואין הפודה אותה פודה אלא על מנת להקריבה למזבח למה שהיא ראויה, שכל דבר הראוי למזבח אינו יוצא מידי מזבח לעולם⁴.

ב. 'כמו שיתבאר' לקמן בפרק הבא ברמב"ם - פרק ו' הל' ח:

המקדיש קדשי מזבח לבדק הבית הרי ההקדש חל עליהן, ותעריך הבהמה ותפדה ויפלו דמיה לבדק הבית והבהמה תקרב למה שהיתה בתחילה⁵...

ג. 'כמו שיתבאר' לקמן בפרק זה ברמב"ם, הל' יד-טו:

המקדיש בהמה **תמימה** לדמיה הרי זו נתקדש גופה. כיצד, האומר דמי בהמה זו הקדש למזבח היא עצמה תקרב. **הקדיש אחד מאיבריה לדמיו** ואמר דמי רגלה של פרה זו הקדש למזבח הרי זו ספק אם פשטה קדושה בכולה או לא פשטה, ולפיכך תקרב ולא תפדה. וכיצד עושין, מוכרין אותה כולה למי

2 עי' בשנו"ס במהדורת פרנקל.

3 ראה בספר המפתח ברמב"ם פרנקל (אציין על אתר את חלקם).

4 שער המלך ואבן האזל (על רמב"ם איסורי מזבח פ"ו ה"ד אות ב ד"ה אמנם, בסופו).

5 מרכבת המשנה.

שיקריב אותה, ודמיה חולין חוץ מדמי אותו אבר. ואם היה אבר שהנשמה תלויה בו פשטה קדושה בכולה⁶.

משמעות השמטת הסמ"ג

עתה, ננסה לבדוק את השמטת הסמ"ג ומה עומד מאחוריה, לפי כל אחת מן האפשרויות הנ"ל בהבנת הרמב"ם.

א. אם כוונת הרמב"ם ל'כמו שנתבאר' לעיל בפרק זה (פ"ה ה"ה) בדין מקדיש בהמה טהורה תמימה לבדק הבית - את ההלכה ההיא העתיק הסמ"ג כמעט מילה במילה מלשון הרמב"ם בעשה זה לעיל, ואין לכאורה שום סיבה שהסמ"ג ישמיט את המשפט אם הוא מתייחס להלכה זו. ואם אכן לדין זה כיוון הרמב"ם לפי הבנת הסמ"ג, צ"ל שהשמטת הסמ"ג היא קיצור דברים בעלמא.

ב. אם כוונת הרמב"ם ל'כמו שיתבאר' לקמן בפרק הבא (פ"ו ה"ח) בדין המקדיש קדשי מזבח לקדשי בדק הבית (מה שקרוי 'הקדש עילוי' בלשון המשנה בתמורה לב, א) - לכאורה אין סיבה שהסמ"ג יחלוק על דין זה שהוא משנה מפורשת בתמורה, ואם אכן לדין זה כיוון הרמב"ם ע"פ הבנת הסמ"ג גם כאן צ"ל שהשמטת הסמ"ג היא קיצור דברים בעלמא.

ג. אם כוונת הרמב"ם ל'כמו שיתבאר' לקמן בפרק זה (הל' יד-טו) בדין המקדיש אחד מאיברי בהמה תמימה (אבר שאין הנשמה תלויה בו) לדמיה - הלכה זו מבוססת על בעיית רבא בתמורה יא, ב' הקדיש אבר לדמיו מהו דתיחות ליה קדושת הגוף, ונשארה הגמ' ב'תיקו'. וכבר נתקשו מפרשי הרמב"ם, הלוא בעיית רבא היא רק אליבא דרבי יוסי שם הסובר ש'האומר רגלה של זו עולה כולה עולה', וכפי שפירש"י שם, וכן בתוס' המובא בשיטה מקובצת, אך לדעת רבי מאיר ורבי יהודה הסוברים שאפילו בכה"ג שהקדיש הרגל קדושת הגוף לא פשטה בכולה ואין קדוש אלא אותו אבר שאין הנשמה תלויה בו (ונפסק כמותם), ק"ו כאשר הקדיש את הרגל רק לדמיה שלא פשטה קדושה בכולה. ובכסף משנה כתב שצריך לדחוק ולומר שהרמב"ם סובר שבעיית רבא קיימת אף אליבא דרבי מאיר ורבי יהודה, עיי"ש.

מה דעת הסמ"ג בעניין זה? הוא חולק על הרמב"ם, וסובר כפירוש רש"י ותוס' בסוגיה. הדבר ברור מתוך שתי השמטות אחרות שלו, בהן העתיק את הרמב"ם והשמיט את הקטע העוסק בדין זה.

האחת - במצוה שלנו (עשה קכט) בסיום 'ערכי בהמה' העתיק את תחילת ההלכה ברמב"ם ב'מקדיש בהמה תמימה לדמיה' שנתקדש גופה, ועצר במקום בו הרמב"ם המשיך בדין 'הקדיש אבר לדמיו' שספק אם פשטה קדושה בכולה - הסמ"ג לא העתיק את המשך ההלכה מפני שלא סבירא ליה.

6 חק נתן על תמורה דף לג בפירוש שני (כצ"ל בכונתו), וערוך השלחן העתיד סי' לט סעיף ו (לא צויין בספר המפתח).

שמה יטען הטוען ויאמר שגם השמטה זו היא קיצור דברים בעלמא, בא המקום השני ומחזק את הדברים:
 הרמב"ם בהלכות מעילה פ"ד ה"ב מביא הלכה זו בהקשר של דיני מעילה – וגם שם רבינו הסמ"ג (בעשה רי) משמיט אותה, אף שאת ההלכות הסמוכות (לפניה ולאחריה) העתיק מלשון הרמב"ם:

רמב"ם מעילה ד, א-ג	סמ"ג עשה רי
א המפריש מעות לחטאתו לעולתו ולאשמו ולתוריו ובני יונה מועלין בהן משעה שהפריש, הפריש לשלמים אין מועלין בהם. ב הקדיש אבר אחד לדמיו למזבה, הרי זה ספק אם פשטה קדושה בכלן או לא פשטה לפיכך תקרב ולא יפדה, ואם נפדה אין מועלין בפדיונו. ג המפריש מעות לנזירותו אסור ליהנות בהן ואם נהנה לא מעל מפני שהן ראויין לבוא כולם שלמים ואין בשלמים מעילה אלא באימוריהן אחר זריקת דמים	המפריש מעות לחטאתו ולעולתו ולאשמו לתורים ובני יונה מועלין בהן משעה שהפרישו, הפרישו לשלמים אין מועלין בהן, הפריש מעות לנזירותו אסור ליהנות בהן ואם נהנה לא מעל מפני שראויין לבוא כולם שלמים ואין בשלמים מעילה אלא באימורין לאחר זריקת דמים

אם כנים דברינו, סביר להניח שגם כאן בעשה קכט הבין הסמ"ג שכוונת הרמב"ם במילים 'כמו שיתבאר' היא כאפשרות השלישית עליה הוא חולק כאמור, ולפיכך השמיט משפט זה כפי שעשה בשני המקומות הנ"ל.
 בהשמטת משפט אחד ברמב"ם רמז לנו רבי יעקב מקוצי איך הוא הבין את הרמב"ם, ושאיין הוא מקבל בעניין זה את דעתו להלכה⁷.

7 ויש לציין שבסמ"ג עם פירוש 'מי קמא' לרב אליקים שלזינגר הציע לבאר שהשמטת רבינו באה להוציא מטעות בלשון הרמב"ם, שעלול להשתמע מדבריו שאף בבעל מום מעיקרו צריך העמדה והערכה, עיי"ש בהשגת הראב"ד ובכסף משנה ולחם משנה. אך נראים הדברים כאמור, שרבינו הבין דברי הרמב"ם כאפשרות השלישית, ולפיכך השמיט משפט זה כי לא סבירא ליה כרמב"ם בזה.